

حقوق دیلماتیک

(رہیافت اسلامی)

دکتر احمد ابوالوفا محمد

ترجمہ و تحقیق

دکتر سید مصطفی میر محمدی

تہران

۱۳۹۰

سازمان مطالعہ و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: ابوالوفا، احمد
عنوان قرارداد: القانون الدبلوماسی الاسلامی. فارسی
عنوان و نام پدیدآور: حقوق دیپلماتیک (رهیافت اسلامی) = القانون الدبلوماسی الاسلامی / احمد ابوالوفا محمد؛ ترجمه و تحقیق مصطفی میرمحمدی.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری: یازده، ۴۳۱ ص.
فروست: «سمت»؛ ۱۴۷۶. حقوق؛ ۳۱.
شابک: ۶۲۱-۶۲۰-۵۳۰-۹۷۸-۹۶۴-۶۰۰۰۰ ۶۰۰۰۰ ریال
یادداشت: کتابنامه: ص. ۴۱۹-۴۳۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع: اسلام و سیاست
موضوع: دیپلماسی - جنبه‌های مذهبی - اسلام
شناسه افزوده: میرمحمدی، مصطفی، مترجم.
شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
رده‌بندی کنگره: ۷ ح ۲ الف / BP۹۶۹/۸
رده‌بندی دیوبی: ۲۹۷/۴
شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۰۱۸۸۷

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)
مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

حقوق دیپلماتیک (رهیافت اسلامی)

ترجمه و تحقیق: دکتر سیدمصطفی میرمحمدی (عضو هیئت علمی دانشگاه مفید)

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۰

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ: گلها (قم)، صحافی: زرین (قم)

قیمت: ۶۰۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)، روبه‌روی بوم‌گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۰۲-۴۴۲۴۶۲۵۰.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر یا مؤلف، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنایی و مسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که هازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسوز، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج و پس از انتقادهای و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این همکاری دریغ نورزند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته های علوم سیاسی و حقوق بین الملل در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد به عنوان منبع کمک درسی برای دروس «حقوق دیپلماتیک و کنسولی»، «فن دیپلماسی و آداب کنسولی»، «حقوق بین الملل اسلامی»، «اسلام و حقوق بین الملل»، «دیپلماسی و رفتار سیاسی در اسلام» و «فقه سیاسی» هر کدام به ارزش ۲ واحد ترجمه شده است. امید است که علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار مترجم و محقق	۱
مقدمه کلی	۷
بخش اول: ویژگیهای بنیادین حقوق دیپلماتیک در اسلام	
فصل اول: منابع حقوق دیپلماتیک در اسلام	۱۵
گفتار اول: مهم‌ترین منابع حقوق دیپلماتیک اسلامی	۱۶
الف) منابع اصلی	۱۶
ب) منابع فرعی یا مشتق	۳۵
گفتار دوم: شریعت اسلامی منبعی برای حقوق دیپلماتیک معاصر	۴۲
فصل دوم: اصول حاکم بر روابط دیپلماتیک در حقوق دیپلماتیک اسلامی	۴۸
گفتار اول: اصول کلی حقوق دیپلماتیک در حقوق بین‌الملل	۴۸
الف) اصل آزادی ارتباطات برای منظوره‌های رسمی	۴۸
ب) اصل احترام به مقررات حقوق بین‌الملل و قوانین دولت میزبان یا ...	۴۹
ج) اصل عدم تبعیض و رفتار متقابل	۵۰
د) اصل رضایت متقابل	۵۲
ه) اصل انجام ندادن فعالیت حرفه‌ای و تجاری	۵۵
و) اصل لزوم ارتباط با وزارت خارجه برای اهداف رسمی	۵۵
ز) اصل عدم مداخله در امور داخلی دولت میزبان	۵۶
گفتار دوم: اصول کلی روابط دیپلماتیک در اسلام	۵۷
الف) استناد دیپلماسی اسلامی به اصول کلی اسلامی	۵۷
ب) اصل تأسیس روابط دیپلماتیک بر اساس رضایت متقابل	۶۶

۸۶	ج) اصل رفتار متقابل (معامله به مثل)
۸۹	د) اصل عدم مداخله در امور داخلی دولت پذیرنده و احترام به قوانین و ...
۱۰۳	فصل سوم: انواع دیپلماسی در اسلام
۱۰۳	گفتار اول: دیپلماسی موقت
۱۱۰	گفتار دوم: نمایندگی سیاسی دائم
۱۱۷	گفتار سوم: دیپلماسی حرفه‌ای و غیرحرفه‌ای
۱۱۹	گفتار چهارم: دیپلماسی اشخاص
۱۲۲	گفتار پنجم: دیپلماسی آشکار و دیپلماسی پنهان
۱۲۳	گفتار ششم: سفارت خارجی و سفارت داخلی
۱۲۶	گفتار هفتم: روابط کنسولی در اسلام
۱۲۹	خاتمه: انواع دیپلماسی در اسلام
۱۳۱	فصل چهارم: ابزار و وسایل دیپلماسی در اسلام
۱۳۲	گفتار اول: ابزار مادی دیپلماسی اسلامی
۱۳۲	الف) استفاده از رمز
۱۳۵	ب) تقدیم هدایا
۱۴۲	ج) تسلط بر زبانهای بیگانه
۱۴۶	د) تأسیس وزارت خاص روابط خارجی در دولتهای اسلامی
۱۴۸	ه) مبادله نامه‌ها
۱۵۵	گفتار دوم: ابزار فردی دیپلماسی اسلامی (فرستادگان، سفیران و مأموران دیپلماتیک)
۱۵۶	الف) اهمیت فرستادگان یا مأموران دیپلماتیک در آثار فقیهان مسلمان
۱۵۷	ب) لزوم اعزام فرستادگان و مأموران دیپلماتیک در اسلام
۱۶۱	ج) ویژگیهای فرستادگان یا مأموران دیپلماتیک در اسلام
۱۶۸	د) وظایف سفیران و مأموران دیپلماتیک در اسلام
۱۷۹	ه) برخی مسائل مربوط به وظایف سفیران در اسلام
۱۸۲	و) خروج مأمور دیپلماتیک از حدود مأموریت خود
۱۸۴	ز) قواعد حاکم بر پذیرش فرستادگان در اسلام
۱۹۴	ح) چگونگی رفتار با مأموران دیپلماتیک
۲۰۶	ط) تشکیل مأموریت دیپلماتیک در اسلام

- فصل پنجم: حق پناهندگی در چهارچوب حقوق دیپلماتیک اسلامی ۲۰۸
- گفتار اول: پناهندگی سرزمینی اعضای مأموریت‌های دیپلماتیک ۲۰۹
- گفتار دوم: حق پناهندگی دیپلماتیک ۲۱۱
- گفتار سوم: مداخله مأموران دیپلماتیک در حل مسائل پناهندگی سرزمینی ۲۱۳
- بخش دوم: مصونیت‌ها و مزایای دیپلماتیک در اسلام
- فصل اول: مبانی مزایا و مصونیت‌های دیپلماتیک در اسلام ۲۱۹
- گفتار اول: مبنای اعطای مزایا و مصونیت‌های دیپلماتیک در حقوق بین‌الملل عمومی ۲۱۹
- الف) نظریه‌های سنتی ۲۱۹
- ب) دیدگاه نوین ۲۲۱
- گفتار دوم: مبنای اعطای مزایا و مصونیت‌های دیپلماتیک در اسلام ۲۲۲
- الف) دیدگاه فقه نوین ۲۲۲
- ب) نظر نویسنده ۲۲۳
- فصل دوم: انواع مزایا و مصونیت‌های دیپلماتیک در اسلام ۲۲۸
- گفتار اول: انواع مزایا و مصونیت‌های دیپلماتیک در حقوق بین‌الملل عمومی ۲۲۸
- الف) مصونیت‌ها و مزایای دیپلماتیک در زمان ۲۲۹
- ب) انواع مزایا و مصونیت‌های دیپلماتیک ۲۳۰
- گفتار دوم: انواع مصونیت‌ها و مزایای دیپلماتیک در اسلام ۲۴۱
- مطلب اول: مصونیت اماکن و محل مأموریت دیپلماتیک ۲۴۱
- مطلب دوم: مزایای مالی مأمور دیپلماتیک ۲۴۵
- مطلب سوم: مصونیت شخصی مأمور دیپلماتیک ۲۶۲
- مطلب چهارم: دیگر مصونیت‌ها و مزایای مأمور دیپلماتیک یا خانواده او ۲۹۶
- فصل سوم: آیا فرستاده مستأمن است؟ ۳۱۰
- الف) دیدگاه فقیهان مسلمان ۳۱۱
- ب) نظر نویسنده ۳۱۲
- فصل چهارم: موضع شریعت اسلام نسبت به تعرض به مصونیت فرستادگان و سفیران ۳۱۷
- گفتار اول: تعرض به مصونیت سفیران و فرستادگان در حقوق بین‌الملل ۳۱۷
- گفتار دوم: تعرض به مصونیت سفیران و فرستادگان در حقوق اسلام ۳۱۹
- مطلب اول: تعرض به مصونیت سفیران مسلمان و مقابله با آن در اسلام ۳۱۹

۳۲۴	مطلب دوم: تعرض به مصونیت سفیران غیرمسلمان در سرزمینهای اسلامی
۳۳۰	مطلب سوم: تعرض به مصونیت فرستادگان در روابط مسلمانان با یکدیگر
۳۳۴	فصل پنجم: خاتمه مزایا و مصونیت‌های دیپلماتیک
۳۳۴	گفتار اول: علل خاتمه مصونیتها و مزایای دیپلماتیک در اسلام
۳۳۴	الف) از دست دادن صفت مأمور دیپلماتیک
۳۳۶	ب) فوت پادشاه یا رئیس دولت
۳۳۷	ج) قطع روابط دیپلماتیک
۳۴۱	د) جاسوسی
۳۵۱	گفتار دوم: قواعد لازم‌الرعايه هنگام خاتمه مصونیتها و مزایای دیپلماتیک ...
۳۵۱	الف) عدم تعرض به مصونیت به محض خاتمه آن
۳۵۲	ب) اطمینان در رسیدن فرستاده به مکان امن
۳۵۴	ج) لزوم احترام به خانواده مأمور دیپلماتیک حتی با خاتمه مصونیتها و ...
۳۵۵	د) لزوم اعطای مهلت معقول به فرستادگان برای ترک قلمرو
۳۵۶	ه) منع توسل به اقدامات متقابل در چهارچوب حقوق دیپلماتیک
	بخش سوم: وضعیت حقوقی سفیران و فرستادگان زمان جنگ در اسلام
۳۶۱	فصل اول: چگونگی رفتار با فرستادگان و سفیران زمان جنگ در اسلام
۳۶۱	گفتار اول: لزوم تأمین امنیت شخصی مأمور در زمان جنگ
۳۶۸	گفتار دوم: لزوم پرداختن مأمور به انجام دادن مأموریت خود در زمان جنگ
۳۷۱	گفتار سوم: اصل معامله به مثل و تطبیق آن بر مأموران دیپلماتیک زمان جنگ
۳۷۳	گفتار چهارم: خروج مأمور دیپلماتیک از مأموریت خود در زمان جنگ
۳۷۶	گفتار پنجم: ادعای کاذب نمایندگی در زمان جنگ
۳۷۷	الف) در شریعت اسلامی
۳۸۰	ب) بررسی تطبیقی در اسلام و حقوق بین‌الملل
۳۸۲	گفتار ششم: دسترسی مأمور دیپلماتیک به اطلاعات سودمند در زمان جنگ
۳۸۲	الف) در شریعت اسلامی
۳۸۴	ب) بررسی تطبیقی در اسلام و حقوق بین‌الملل
۳۸۷	گفتار هفتم: مسئولیت بین‌المللی در برابر غصب ناروای اموال
۳۹۰	گفتار هشتم: وضعیت حقوقی فرستاده‌ای که اسیر جنگی به همراه دارد

۳۹۰	الف) دیدگاههای فقهی
۳۹۲	ب) نظر نویسنده
۳۹۳	گفتار نهم: ابعاد وضعیت حقوقی فرستادگان و سفیران زمان جنگ در اسلام
۳۹۵	فصل دوم: رابطه میان حقوق جنگ و حقوق دیپلماتیک در اسلام
۳۹۵	گفتار اول: استفاده از فرستادگان و سفیران به عنوان حربه‌ای جنگی در ...
۳۹۶	الف) استفاده از نمایندگی برای رسیدن به هدف نظامی
۳۹۷	ب) فرستادگان وسیله‌ای برای گردآوری اطلاعات
۳۹۸	ج) ادعای نمایندگی برای دستیابی به یک هدف مشروع (ترك مخاصمه یا صلح)
۳۹۸	گفتار دوم: عدم استفاده از فرستادگان یا نامه برای فریب
۳۹۹	گفتار سوم: استفاده از فرستادگان برای گریز از جنگ
۴۰۰	گفتار چهارم: فرستادگان یا سفیران عامل جنگ‌افروزی
۴۰۱	الف) شکست مأموریت فرستاده یا سفیر
۴۰۲	ب) گزارش فرستاده مبیی بر تعرض به مسلمانان
۴۰۵	ج) تعرض به مصونیت فرستاده یا سفیر
۴۱۰	گفتار پنجم: تأثیر جنگ بر روابط دیپلماتیک موجود
۴۱۲	نتیجه کلی
۴۱۹	فهرست منابع

بسم الله الرحمن الرحيم

لقد سعدت جداً حينما أبلغني الدكتور / سيد مصطفى
مير محمود بأنه سيجريهم كتابي الموسوم «القانون الدبلوماسي»
الإسلامي إلى اللغة الفارسية . ومنه المعلوم أن العرب نقلوا
الكثير من المعارف من أهل فارس ، كما أن أهل فارس أيضاً
ترجموا العديد من الكتب العربية إلى لغتهم . وهذا الكتاب الذي
بيده يدعى القاري الكريم خير دليل . وبذلك ذلك على أن
تبادل المعلومات والأفكار بين المسلمين أمر ضروري ، رغم
الاختلاف مذاهبهم وطوائفهم ، فالمسلم أخو المسلم ، والعلم
تراث مشترك بين بني البشر ، ومن باب أولى أولئك
الذين ينتمون إلى دين واحد .
وأتمنى أنه يستفيد الناطقون باللغة الفارسية بهذا الكتاب ،
خصوصاً أنه في إضافات أدخلها المترجم بخصوص موقف الفقه الشيعي
من العلاقات الدبلوماسية في الإسلام .

د. أحمد أبو الوفا
أستاذ ورئيس قسم القانون الدولي العام
كلية الحقوق - جامعة القاهرة
أحمد أبو الوفا
٢٠١٢/١٢/٢٦

بسم الله الرحمن الرحيم

بسیار خرسند شده‌ام وقتی دکتر سید مصطفی میرمحمدی به من اطلاع داد کتابم را با نام القانون الدبلوماسی الاسلامی به فارسی ترجمه خواهد کرد. مسلم است اعراب بسیاری از دانش‌نما را از ایرانیان گرفتند، همچنان که ایرانیان بسیاری از کتابهای عربی را به زبان خود ترجمه کردند. این کتاب که پیش روی خواننده گرامی است بهترین دلیل است. این کار نشان می‌دهد تبادل دانشها و اندیشه‌ها میان مسلمانان با وجود اختلاف در مذاهب و طوایف امری ضروری است. مسلمان برادر مسلمان و علم، میراث مشترک میان آدمیان است و به طریق اولی میان آنان که به یک دین وابسته‌اند.

امیدوارم فارسی‌زبانان از این کتاب بهره‌برند، به ویژه آنکه مترجم دیدگاه فقه شیعه درباره روابط دیپلماتیک در اسلام را بر کتاب افزوده است.

دکتر احمد ابوالوفا

استاد و رئیس گروه حقوق بین‌الملل عمومی

دانشکده حقوق - دانشگاه قاهره

۲۰۰۶/۱۲/۱۲ م.

پیشگفتار مترجم و محقق

به پیشگاه آخرین فرستاده الهی و امین وحی
و به روان پاک پدر و مادرم؛
آنان که در لحظات دعا، همیشه دو گوهر علم و ایمان را
برای فرزندانشان آرزو می کردند.

اهمیت کتاب و ترجمه و تحقیق آن
حقوق دیپلماتیک یکی از سیاسی ترین شاخه های دانش حقوق بین الملل است که
برخی از قواعد آن همچون مصونیت دیپلماتیک، پیشینه ای دراز در تاریخ روابط
بین الملل دارد. اکنون با افزایش کمی دولتها و ازدیاد سازمانهای بین المللی، حجم
نمایندگی دولتها در سطح بین المللی افزایش یافته و بر اهمیت این شاخه از دانش
حقوق نیز افزوده شد.

آثار حقوق دیپلماتیک نوین در ایران اندک و به تعبیری فقیر است.^{*} در این
میان جای خالی اثری جامع و تطبیقی از دیدگاه اسلام بیشتر احساس می شود.
کتابی که پیش رو دارید از معدود آثاری است که در حقوق دیپلماتیک
اسلام نگاشته شده و اثر جامع و همه جانبه ای است که در آن کلیه زوایای این شاخه
و مسائل آن از نگاه فقه و شریعت اسلامی بحث شده است. موضوعاتی چون: اصول

* این تعبیری است که فصلنامه سیاست خارجی هنگام برشماری ادبیات حقوق دیپلماتیک در
ایران به کار برده است (بنگرید به: فصلنامه سیاست خارجی، سال چهارم، ش ۳، پاییز ۶۹،
ص ۳۹۷-۴۰۰). البته از این تاریخ آثار چندی در حقوق دیپلماتیک منتشر شده است، ولی تا
بدان حد نرسیده است که این توصیف را بردارد.

کلی حقوق دیپلماتیک در اسلام، مبانی اعطای مصونیتها و مزایای دیپلماتیک در اسلام، تعرض به مصونیت سفیران از دیدگاه حقوق اسلام، سوء استفاده از مصونیت‌های دیپلماتیک، وضعیت هدایای اعطایی به سفیران، جاسوسی دیپلماتها، مصونیت اماکن مأموریت از نظر اسلام، پناهندگی دیپلماتیک، وضعیت حقوقی فرستادگان در زمان جنگ و... تاکنون کمتر مورد مطالعه تطبیقی قرار گرفته‌اند که در این کتاب به تفصیل به آنها پرداخته شده است.

نویسنده کتاب، دکتر احمد ابوالوفا محمد، استاد و مدیر گروه حقوق بین‌الملل دانشکده حقوق دانشگاه قاهره است. وی در زمینه حقوق دیپلماتیک نوین نیز اثر مستقلی دارد، اما به دلیل علاقه‌مندی به این موضوع، سالیانی به مطالعه و بررسی حقوق دیپلماتیک در میان آثار فقیهان مشهور مسلمان پرداخته است. در این کار بیشتر کتابهای فقهی قدیم و جدید مذاهب چهارگانه اهل سنت را که درباره حقوق دیپلماتیک مطلبی داشته‌اند، مطالعه نموده و در این کتاب آورده است. برخلاف بسیاری از نویسندگان که تلاش دارند در اثر خود بین حقوق بین‌الملل و شریعت اسلام آشتی برقرار سازند، اما مؤلف سعی و اهتمام زیادی دارد تا در چهارچوب شناخته‌شده و اصول کلی غیرقابل تخطی اسلام به بررسی حقوق دیپلماتیک بپردازد. بدین منظور آنچه غیرمسلمانان درباره دیپلماسی اسلام گفته‌اند، اعم از تعریف یا تعریض، در کتاب و بیشتر در زیرنویسهای آن آورده و پاسخی درخور به تعریضها داده است.

در اثر حاضر افزون بر بررسی حقوق دیپلماتیک نوین به مطالعه تطبیقی آن از دیدگاه حقوق اسلام پرداخته‌ایم. بنابراین، ترجمه این اثر را می‌توان گامی در معرفی فقه غنی و پویای اسلام و نیز پاسخی به اتهام قصور و ناتوانی حقوق اسلام از تبیین حقوق بین‌الملل دانست.

گرچه محور اصلی کتاب حقوق دیپلماتیک است، اما به تفصیل به مطالعه تطبیقی حقوق و روابط دیپلماتیک در اسلام با حقوق و روابط دیپلماتیک نوین پرداخته شد. بنابراین، می‌توان از این کتاب به عنوان منبع کمک‌درسی برای درس

پیش‌بینی‌شده در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد رشته‌های علوم سیاسی و حقوق بین‌الملل مانند: حقوق دیپلماتیک و کنسولی، فن دیپلماسی و آداب کنسولی، حقوق بین‌الملل اسلامی، اسلام و حقوق بین‌الملل، دیپلماسی و رفتار سیاسی در اسلام و فقه سیاسی استفاده کرد. برای این منظور، منابع مورد استناد نویسنده به طور کامل آورده شد تا شاید محققان آشنای به زبان عربی را به کار آید و مایل باشند مستقیماً به آنها مراجعه کنند یا در پژوهشهای خود استفاده نمایند. در واقع منابع مورد استناد نویسنده خود یک کتاب‌شناسی جامع از اسلام و حقوق دیپلماتیک بلکه اسلام و حقوق بین‌الملل در زبانهای عربی، انگلیسی و فرانسه است.

هرچند کتابهای بسیاری اکنون در حوزه دیپلماسی و حقوق دیپلماتیک به ویژه در میان عرب‌زبانان نوشته شده است، ولی کار دکتر ابوالوفا به عنوان اولین اثر و جامع‌ترین آن همچنان یک منبع پر استناد در حقوق دیپلماتیک اسلامی است. البته این بدان معنی نیست که وی همه مباحث حقوق دیپلماتیک را پوشش داده و به همه پرسشها پاسخ گفته است، اما تلاش شایسته‌ای در یافتن جهات تشابه و تمایز حقوق دیپلماتیک جدید با شریعت اسلامی انجام داده و به این باور رسیده است که در شریعت اسلام برنامه زندگی اجتماعی و سیاسی در پرتو اصول کلی آن وجود داشته و دارد.

نکاتی درباره ترجمه و تحقیق

کتاب *القانون الدبلوماسی الاسلامی** نخستین بار در سال ۱۹۹۲ میلادی از سوی «دار النهضة العربیة» منتشر شد. ترجمه و تحقیق همین چاپ به صورت طرح پژوهشی در دانشگاه مفید انجام گرفت.

* از آنجا که کاربرد واژه «اسلامی» به صورت پسوند در بسیاری از مطالعات تطبیقی ناظر به روش و منهج بحث است، بنابراین در برگردان آن می‌توان از تعبیر «حقوق دیپلماتیک اسلامی» یا «اسلام و حقوق دیپلماتیک» یا «حقوق دیپلماتیک، رهیافت اسلامی» استفاده کرد، زیرا هدف مطالعه تطبیقی، یافتن مواضع خلاف و وفاق و تشابه و تمایز است.

این کتاب غلطهای چاپی فراوانی داشت و در نقل عبارات کتب فقهی نیز با همین مشکل مواجه بود. بر اهل فن پوشیده نیست که این مشکل تا چه میزان کار ترجمه را کند و دشوار می‌کند. بسیاری از آیات قرآن بدون ذکر سوره و شماره آیه بود. این مشکل در نقل متون فقهی و کتب قدیم نیز وجود داشت که مترجم ناگزیر به متون اصلی مراجعه نموده و پس از اطمینان آن را ترجمه کرده است. خوشبختانه در دیداری که با نویسنده در دانشکده حقوق دانشگاه قاهره دست داد، ضمن یادآوری موارد فوق اطلاع یافتیم که این کتاب پس از بازبینی و اصلاح به عنوان مجلد چهارم مجموعه پانزده جلدی *الإعلام بقواعد القانون الدولي والعلاقات الدولية في شريعة الإسلام* به چاپ رسیده است. ترجمه‌ای که اکنون پیش رو دارید، با ملاحظه حذف و اضافات چاپ اخیر؛ یعنی ۲۰۰۱ میلادی انجام گرفته است. در همین دیدار، نویسنده محترم و پرتلاش اجازه ترجمه کتاب را دادند که رونوشت آن در آغاز کتاب آمده است.

- نویسنده در هر بحث حقوقی از بزرگان فقه‌های مذاهب چهارگانه اهل سنت، مطلبی آورده است اما در کار بیش از ششصد صفحه خود از فقه امامیه و منابع آنان نامی نمی‌برد. تنها اثری که از اندیشمندان شیعی در این کتاب نام برده شد *المجازات النبویة* شریف رضی (م. ۴۰۶ ه. ق) است و البته در چاپ جدید یک‌بار از کتاب *جواهر الکلام* نیز استفاده کرده است. بنابراین، در تکمیل کتاب لازم بود دیدگاه‌های فقه‌های مذهب جعفری بر آن اضافه شود. به پیروی از مؤلف که در هر بحث فقهی تلاش دارد از مذاهب بزرگ اهل سنت شاهد آورد، ما نیز حتی الامکان با مراجعه به مصادر معتبر فقهی شیعه، مانند: *تذکرة الفقهاء* و *منتهی المطلب* از علامه حلی و کتاب *الخلاف* و مبسوط از شیخ الطایفه، شیخ طوسی به تعقیب همان مطلب پرداختیم. *تذکرة الفقهاء* و *الخلاف* در بیان دیدگاه‌های فقه‌های اهل سنت و سپس پرداختن به نظر فقه‌های مذهب جعفری، دو اثر تطبیقی ارزشمند به شمار می‌آیند.

از میان آثار فقه‌های معاصر از کتابهای *تحریر الوسيلة* مرحوم امام خمینی (ره) و *منهاج الصالحین* مرحوم آیه‌الله خویی که کتب فتوایی‌اند، استفاده شد. علاوه بر

آثار فوق، به مناسبت از دیدگاههای تفسیری و روایی مفسران و فقهای مشهور شیعه استفاده شده است. در مواردی وقت بسیار برای یافتن نظریات فقهای شیعه صرف شده است، ولی چیزی درباره آن یافت نشده است. شاید همین نقطه قوتی برای تحقیق این کتاب باشد تا باب پژوهش را در همان موضوع از دیدگاه فقهای نواندیش، اندیشمندان و حقوق دانان بگشاید.

- از آنجا که کتاب حاوی دو دسته مطالب متنوع است، بنابراین، شیوه ترجمه هر یک از آنها متفاوت است. ترجمه آیات، روایات و متون فقهی به شیوه معنایی (ترجمه جملات به نزدیکترین معنی با در نظر داشتن همه الفاظ به کار رفته) صورت گرفته است؛ اما در تحلیل مطالب و عبارات حقوقی و متون حقوق دانان از ترجمه ارتباطی استفاده شده است. در این شیوه ضمن توجه به ادبیات رایج فقه و حقوق، جملات با کمترین تغییر و نزدیکترین عبارت وافی به مقصود برگردان شده است.

- تطبیقی بودن مباحث کتاب، به طور طبیعی ایجاب می کرد که مؤلف از منابع کهن و نامه های سران کشورهای اسلامی (به تناسب موضوع بحث) بهره برد. تطبیق واژگان و ادبیات مرسوم آن روزگار و روزآمد کردن آنها از دشواری ترجمه بود که برای فهم و تطبیق نام افراد و اماکن به متون تاریخی و تفسیری مراجعه می گردید. دشواری این کار و صرف وقت بسیار بر اهل فن پوشیده نیست.

- پاره ای از زیرنویسها به دو دلیل ترجمه نشده (۱) زیرنویسهایی که توضیح آیات قرآن بودند و با آوردن ترجمه روان فارسی آیات، آوردن آنها تکرار به نظر می رسید. (۲) زیرنویسهایی که به نظر رسید ارتباط تنگاتنگی با متن ندارد و برای خواننده فارسی زبان نوعی اطلاعات عمومی محسوب می شود.

- در چاپ جدید کتاب حذف و اضافات قابل توجهی صورت گرفته است. حذفها به دو دلیل صورت گرفت؛ یا مطالب به دیگر مجلدات مجموعه جدید منتقل شد که ما این دسته مطالب را محفوظ داشتیم. دلیل دیگر تجدید نظر نویسنده بود که به هر دلیلی صلاح دیده است برخی از مطالب را حذف کند. ما نیز به استثنای چند مورد مهم، چاپ جدید را مبنا قرار دادیم.

- زیرنویسهایی که با ستاره مشخص شدند، دیدگاه فقهای شیعه و یا توضیحات و تحقیق مترجم است.

- القابی مانند شیخ، امام، دکتر، مرحوم، و مانند آن در ترجمه حذف شد.

- آنچه بین دو قلاب آمده است برای روان شدن ترجمه و یا توضیح است.

- در این کار از راهنمایی و کمک چند تن از دوستان بهره‌مند بودم. دکتر

حمود علیمات از دانشگاه اردن شانزده صفحه پاک‌شده از چاپ اول کتاب را از

طریق دورنگار برای این جانب ارسال نمودند که لازم است از ایشان تشکر کنم.

همچنین از دوستان فاضل و ارجمند آقایان دکتر مصطفی فضایی و دکتر سید صادق

حقیقت، که با مطالعه ترجمه و تحقیق، تذکرات سودمندی داشتند و ما را به چاپ

این اثر تشویق کردند، تشکر می‌کنم. همچنین لازم می‌دانم از همکاریهای معاونت

پژوهشی دانشگاه مفید که در به سامان رسیدن این ترجمه و تحقیق سهم بسیاری

داشتند، تشکر کنم.

مقدمه کلی

چشم‌انداز

با پیشرفت دانش و فناوری در نیمه دوم قرن بیستم، روابط دیپلماتیک بین ملتها اهمیت فزاینده‌ای یافت.

روشن است دیپلماسی، علم و هنر اداره روابط خارجی یک دولت یا یکی از ابزارهای حقوق روابط بین‌الملل برای تأمین و حمایت از منافع یک دولت و اتباع آن در خارج است؛ زیرا ابزارهای هر راهبردی یا مستقیم است یا غیرمستقیم و یا آمیخته: ۱. راهبرد مستقیم؛ در پی دستیابی به هدف سیاسی از طریق کاربرد مستقیم نیروی نظامی (در سطح گسترده یا محدود) یا صرفاً تهدید به استفاده از آن است (مانند تهدید به استفاده از سلاحهای هسته‌ای یا نیروهای نظامی سنتی).

۲. راهبرد غیرمستقیم؛ در صدد دستیابی به هدف سیاسی بدون توسل به نیروی نظامی یا تهدید به آن است. در این راهبرد به ابزارهای غیرنظامی مانند فشارهای اقتصادی یا سیاسی، اعزام مأموران دیپلماتیک، مذاکره، هاش، میانجیگری و مانند آن، برای حل اختلاف، روی می‌آورند.

۳. راهبرد آمیخته؛ جمع بین دو نوع قبل و ترکیبی از آن دو است؛ یعنی در آن به همراه استفاده از نیروی نظامی یا تهدید به آن به ابزارهای دیپلماتی یا اقتصادی و مانند آن نیز متوسل می‌شوند.

این بدان معنی است که دیپلماسی نقش خطیری در روابط بین‌الملل بازی می‌کند، و آن چیزی است که اسلام نیز از آن فروگذار نکرد؛^۱ زیرا چنانکه خواهیم

۱. نزدیک به همین مضمون، سلام مذکور درباره تأثیر فتوحات اسلامی بر فقه می‌گوید: «... مسلمانان عرب با غیر خود در سرزمینهای فتح‌شده اسلامی درآمیختند و مدینه مرکز ...»

دید دیپلماسی نقش مهمی در چهارچوب حقوق بین الملل اسلامی و در روابط مسلمانان با دیگر ملتها و دولتها ایفا نمود.^۱ استفاده از دیپلماسی کاملاً هم‌سنگ با توان نظامی بود، چه آنجا که این دو با یکدیگر هم‌زمان می‌شدند و یا دیپلماسی بر توسل به نیروی نظامی برتری داشت و حتی پس از پایان مخاصمه مسلحانه، از دیپلماسی استفاده می‌شد. بدین‌سان مسلمانان با ورود در هر روابط بین‌المللی، همواره از آغاز تا پایان آن از دیپلماسی بهره می‌جستند.

می‌توان گفت اسلام همان‌گونه که در زمینه‌های فرهنگ، آموزش، بهداشت، روابط نظامی، نظامهای اقتصادی، علوم و ریاضیات آثار روشنی از خود به یادگار گذاشت، همچنین - به بیانی که خواهد آمد - در چهارچوب روابط دیپلماتیک تأثیر شگرفی بر جای نهاد.

اندیشه و آموزه فقیهان مسلمان در این باره جایگاهی والا و بی‌بدیل یافت. گفته شیانی مبنی بر اینکه امام [رئیس حکومت] نباید دو فرستاده‌ای که نزد او حضور می‌یابند جز «در موقعیتی جای دهد که در هراس نباشند» در هیچ کتابی

→ سیاسی و محل آمدوشد ارباب حوایج و فرستادگان دیگر ملتها و اسیران گردید... در اثر این اختلاط رویدادهایی اتفاق افتاد که پیش از آن سابقه نداشت و حکم شرعی مسئله نیز برای آنان روشن نبود تا بر طبق آن عمل کنند» (المدخل للفقہ الاسلامی، ص ۷۰-۷۱).

۱. یک نظر ابراز می‌دارد: «مسلمانان از نخستین روزهای آغازین تاریخ خود، روابط دیپلماتیک را همچون ابزاری پایه‌ای در سیاست خارجی خود پذیرفتند و آن را در روابط خود با دیگر دول غیراسلامی به کار بستند» (الدبلوماسية الإسلامية والعلاقات السلمية مع الصليبيين، ص ۲۲) و دیگران بر آن‌اند: احترام به سفیران و اعطای مصونیت به آنان و لازم‌الاحترام بودن آنان در میان عرب قدیم نیز وجود داشت (مراجعة کنید به: السفارة السياسية وأدبها في العصر الجاهلي، ص ۳۷۶). از نمونه‌های آن می‌توان به مسافرت بنی عبد مناف به شام، یمن، حبشه و سرزمینهای ایران، برای بستن پیمان با پادشاهان این سرزمینها جهت تأمین راههای بازرگانی قریش یاد کرد (القتالی، ذیل الأمانی والنوادر، ص ۲۰۱). شیخ عبدالوهاب خلاف می‌گوید: «اسلام از آشتی با غیرمسلمانان مادام که دشمنی نورزند، ابایی ندارد. هیچ مانعی پیش روی دولت اسلامی وجود ندارد که با دولت غیراسلامی روابط تجاری داشته و با لحاظ منافع به تبادل سفیران بپردازد و یا برای تضمین حقوق اتباع هر یک از طرفین و اجرای عدالت، معاهده منعقد نماید» (السیاسة الشرعية أو نظام الدولة الإسلامية في الشؤون الدستورية والخارجية والعالية، ص ۱۰۰).

نخواندیم و نشنیدیم؛ زیرا آن دو تحت حکومت و در امان وی هستند و اوست که موظف به دفع ستم از آنان است. همان گونه که مراقب است مسلمانان در بیم و هراس نباشند باید به این دو نیز همان گونه بنگرد. آیا اگر آن دو را به دریا برند و به جزیره امنی رسند شایسته است آن دو را در جزیره رها کرد؟ خیر، باید آن دو را در مکانی جای داد که بیم نابودی آنان نرود.^۱

در اسلام روابط دیپلماتیک از وظایف حاکم است؛ اکنون تبادل روابط دیپلماتیک میان دولتها از طریق پذیرش رئیس مأموریت نزد رئیس دولت (طبقه سفیران یا وزرای مختار) و یا نزد وزیر خارجه (طبقه کاردارها) انجام می گیرد. فقیهان مسلمان تأکید بر این نکته را از دست ندادند:

العینی می گوید: ملک باید روز خود را چهار قسم نماید: «قسمی را به امور سلطنت بپردازد ... و بنگاشتن نامه ها و ارسال فرستادگان و قانع ساختن کارگزاران که بهترین روش را در پیش گیرند»^۲

منظور از حقوق دیپلماتیک اسلامی: «مقصود از حقوق دیپلماتیک^۳ در این

۱. شرح کتاب السیر الکبیر للشیانی، ج ۲، ص ۵۱۹.

۲. السیف المهند فی سیره الملك المؤید، ص ۲۹۲.

* در پیشگفتار مترجم اشاره شد که ما در برابر اصطلاح «حقوق دیپلماتیک اسلامی» ترجیح می دهیم اصطلاح «اسلام و حقوق دیپلماتیک» یا «حقوق دیپلماتیک در اسلام» را به کار ببریم، زیرا مقصود از به کار بردن واژه «اسلامی» به صورت پسوند در بسیاری از مطالعات تطبیقی ناظر به روش و منهج بحث است. چه هدف این گونه مطالعات یافتن مواضع خلاف و توافق است. حال که مقصود این است، بهتر است در ابتدا و یا در انتها و به صورت عطف از واژه اسلام استفاده شود. این روش در رساندن مقصود از تعبیر مسامحی «حقوق دیپلماتیک اسلامی» گویاتر است؛ زیرا به گمان برخی این گونه تعابیر تداعی کننده دیگر ادیان و مکاتب هم خواهد بود. فی المثل باید انتظار داشت از حقوق دیپلماتیک مسیحی و مانند آن هم سخن به میان آید. در حالی که حقوق دیپلماتیک واحد است و تعدد در آن وجود ندارد. البته بر این تفاوت ثمره چندانی مترتب نیست. چون هدف این گونه مطالعات، تطبیق میان فقه اسلامی و حقوق معاصر است، تفاوت نخواهد داشت این مطالعه را «حقوق دیپلماتیک اسلامی» یا «اسلام و حقوق دیپلماتیک» و یا «حقوق دیپلماتیک و رهیافت اسلامی» نام نهم، چه در هر سه هدف مطالعه تطبیقی است.

۳. برخی تعریف گسترده ای برای دیپلماسی دارند (بلکه آن را همسان کیاست می دانند) و ←

بحث «مجموعه قواعدی است که بر تبادل سفیران، فرستادگان و مأموران دیپلماتیک بین دولت اسلامی و دیگر دول حاکم است، چه مأموریت موقت باشد یا دائمی، در زمان صلح باشد یا جنگ، و نیز مجموعه قواعدی که وضعیت حقوقی فرستادگان و سفیران را از جهت وظایف و برخورداری از مصونیتها و مزایا معین می‌کند».

روش بحث

قواعد حقوق دیپلماتیک جدید گوناگون و پراکنده است. اسلام - چنان که خواهیم دید - برای تنظیم قواعد این حقوق همه مسائل و جوانب آن را پوشش داده است. انسجام کامل و یکپارچگی میان آنها با بررسی هر یک از مسائل خاص روابط

→ گویند می‌توان دیپلماسی را چنین تعریف کرد: «دیپلماسی (کیاست) اسلامی عبارت است از به کار بستن توان در بهره‌گیری از انواع توانمندیها در اداره روابط خارجی از طرق مسالمت‌آمیز - به هدف نشر دعوت در جهان، کمک‌رسانی مادی و معنوی به اهل آن - به شرط رعایت اخلاق و آرمانهای والای اسلامی و اینکه به هیچ وجه مانع تلاش بی‌وقفه برای آمادگی در برابر کسانی که این دیپلماسی نسبت به آنان کارساز نیست، نگردد».

گوینده نظر فوق «دیپلماسی اسلامی» را ضمن این مباحث جستجو کرده است: الف) سفارشهای خلفای راشدین به مسئولان کشوری و لشکری، و مذاکرات فیجایی خلفای راشدین و مسئولان مناطقی که مسلمانان در آنجا به تبلیغ دین می‌پرداختند. ب) معاهدات صلحی که اغلب پس از جنگها برای حل و فصل آثار ناشی از جنگ منعقد می‌شد. ج) تبادل فرستادگان و پذیرفتن هیئتهای نمایندگی (الدبلوماسية الراشدة، ص ۲۹۳-۲۹۴).

روشن است تعریف پیش گفته تعریف بسیار گسترده‌ای از دیپلماسی است که می‌تواند بر همه نشانه‌های روابط مسالمت‌آمیز (و مخاصماتی) بین دول اسلامی و غیراسلامی منطبق شود. از این رو تعریف صورت گرفته به تعریف حقوق بین‌الملل اسلامی نزدیک‌تر است تا تعریف دیپلماسی. همچنین همان دانستن کیاست با دیپلماسی، خلط بین ماهیت شیء و توصیف یکی از اوصاف یا آثار آن است، زیرا این کیاست است که دیپلماسی با آن توصیف می‌شود؛ و همچنین در المعجم الوجیز معنی کیاست چنین آمده است: «زیرکی و هوشیاری در یافتن آنچه سودمندتر است» (المعجم الوجیز، ص ۵۴۶). در مختار الصحاح در خصوص ماده «کیس» آمده است: «الکیس» به وزن «الکیل» ضد حماقت است و «الرجل کیس مکیس» یعنی مرد زیرک و باهوش (مختار الصحاح، ص ۵۸۵).

دیپلماتیک نمایان می‌شود. با وجود این برای ارائه بهتر و سهولت در بحث و بررسی، مباحث را به سه بخش اصلی به ترتیب ذیل تقسیم کردیم:

بخش اول: ویژگیهای بنیادین حقوق دیپلماتیک در اسلام: در این بخش مسائل گوناگونی را مطرح خواهیم کرد، از جمله: منابع حقوق دیپلماتیک اسلامی، اصول حاکم بر روابط دیپلماتیک، انواع دیپلماسی اسلامی، ابزارها و وسایل دیپلماسی اسلامی و حق پناهندگی در چهارچوب حقوق دیپلماتیک اسلامی.

بخش دوم: مصونیتها و مزایای دیپلماتیک در اسلام: در این بخش به بحث و بررسی مبانی اعطای مصونیتها و مزایای دیپلماتیک در اسلام، انواع آنها، تفاوت میان فرستاده و مستأمن، و دیدگاه اسلام درباره تعرض به مصونیتهای فرستادگان و سفیران و خاتمه مزایا و مصونیتهای دیپلماتیک در اسلام، خواهیم پرداخت.

بخش سوم: وضعیت حقوقی مأموران دیپلماتیک در زمان جنگ: در این بخش به بیان مهم‌ترین ویژگیها و زوایای وضعیت حقوقی فرستادگان و مأموران دیپلماتیک خواهیم پرداخت که از سوی مقامات دولت اسلامی در زمان جنگ یا در گیربهای مسلحانه بین‌المللی، اعزام یا پذیرفته شدند.^۱

شایان ذکر است، دیرزمانی علاقه به تألیف کتابی درباره «حقوق دیپلماتیک اسلامی» در ما پیدا شده است. بدین منظور تقریباً کلیه نوشته‌هایی را که درباره این موضوع - دور و نزدیک - در کتابهای فقهی اسلامی (قدیم و جدید) نگاشته شده خوانده‌ایم. همگی کتب ارزشمندی هستند که صاحبان آنها گوی سبقت را در این زمینه ربودند.

اما این تحقیق نسبت به آثار پیش از خود ویژگیهایی دارد:

الف) در تلاش است با استناد به قواعد اصولی کلی اسلامی غیرقابل تخطی، و

۱. حقوق جنگ (حقوق مخاصمات مسلحانه) به دو بخش تقسیم می‌شود: حقوق مخاصمات مسلحانه بین‌المللی که موضوع بحث آن درگیری نظامی بین دولتهاست و حقوق مخاصمات غیربین‌المللی که موضوع بحث آن درگیربهای مسلحانه داخلی است. نویسنده کتاب، بخش سوم را به حقوق مخاصمات مسلحانه بین‌المللی اختصاص داده است.

رفتار و عملکرد دول اسلامی قرائتی نو از روابط دیپلماتیک در اسلام ارائه دهد.

ب) در نظر دارد قواعد حقوق دیپلماتیک اسلامی را ضمن قواعد و اصول کلی به بیانی آسان و قابل فهم، استحکام بخشد.

ج) این تحقیق - فراوان - به آنچه غیرمسلمانان درباره دیپلماسی اسلامی ابراز داشتند، اشاره می‌کند. این گفته‌ها یا به خوبیهای دیپلماسی اسلامی اشاره دارد که اعتبار اسلام است، یا تعریض و خرده‌گیری است که این تحقیق، عهده‌دار پاسخ به آنهاست.

د) تحقیق حاضر دربردارنده تفصیل و ریشه‌یابی موضوعات نو و موضوعاتی است که تاکنون جز به طور پراکنده و اتفاقی بدانها پرداخته نشد: همچون اصول کلی حقوق دیپلماتیک اسلامی، مبنای مصونیتها و مزایای دیپلماتیک و دیدگاه فقه اسلام در این باره، نظر اسلام در خصوص تعرض به سفیران و وضعیت حقوقی فرستادگان و سفیران هنگام جنگ... الی آخر.

اکنون به بررسی هر یک از این موضوعات می‌پردازیم؛ اما باید از همین آغاز یادآور شویم، آنچه خواهیم آورد تلاشی است در کاویدن همه‌جانبه حقوق دیپلماتیک اسلامی، آشنایی با نهفته‌ها، اصول و قواعد کلی و معیارهای اساسی آن. این تلاش، همانند هر تلاشی، جای نقد و نظر دارد.